

Jan Amos Komenský

Informatorium školy mateřské

der Kukuk kuckat / kukat
Cuculus m. 2. cuculat,

der Hund marret / marret
Canis c. 3. ringitur,

die Schlange sifchet / sifchet
Serpens c. 3. sibilat,

der Heher schreyet / schreyet
Graculus m. 2. clamat,

die Eule uhuhet / uhuhet
Bubo m. 3. uhulat,

der Lapp lappet / lappet
Lapp m. 2. vagit,

der Rann rannet / rannet
Rana f. 3. rannat,

EUROPA //

Jan Amos Komenský

edice EUROPA

Jan Amos Komenský

Informatorium školy mateřské

ACADEMIA

Praha 2007

Komenský, Jan Amos, 1592--1670

Informatorium školy mateřské / Jan Amos Komenský ;
[předmluvu napsal Martin Steiner]. -- Vyd. v nakl. Academia 2. --
Praha : Academia, 2007. -- 132 s. -- (Europa ; sv. 5)
ISBN 978-80-200-1451-1

373.2

-- předškolní výchova

-- pojednání

373.2/.3 -- Předškolní a primární výchova a vzdělávání [22]

Editor © Tomáš Havelka, 2007

Preface © Martin Steiner, 2007

Epilogue © Tomáš Havelka, 2007

ISBN 978-80-200-1451-1

OBSAH

Náprava věcí lidských a svět dítěte	7
Z literatury	13
Informatorium školy mateřské	15
Ediční poznámka	97
Věcné vysvětlivky	108
Kritický aparát	125

Náprava věcí lidských a svět dítěte

*Celá naděje na všeobecnou nápravu věcí
závisí na první výchově.*

J. A. Komenský, *Pampaedia*, kap. IX

Jan Amos Komenský (1592–1670) se zapsal do české vzdělanosti a kultury nepominutelnou stopou. Významnou osobností byl už ve své době, už za svého života si získal respekt řady významných vzdělavců tehdejší Evropy; k nejznámějším patří René Descartes a Gottfried Wilhelm Leibniz. Byl zjevně jedním z těch, kteří nenechávají své okolí lhostejným, dovedl si získat oddané přátele a následovníky, nevyhnul se však na druhé straně polemikám a ostrým sporům s odpůrci a nepřáteli. Povoláním byl duchovním Jednoty bratrské, vše ostatní, čím byl, a čím byl mnohdy velmi důsledně i obětavě, považoval sám za vedlejší, méně důležité, třebaže mnohé z jeho ostatní činnosti – např. právě otázky výchovy a vzdělávání člověka – s duchovním posláním souznělo. A právě to „vedlejší, méně důležité“ jej učinilo, z vlastního pohledu Komenského snad i poněkud paradoxně, známým a slavným. Srdcem, cítěním byl humanista, formovaný humanistickou vzdělaností a prodchnutý humanistickými ideály, a samozřejmě křesťan, vědomý si ceny každého Božího stvoření, zejména pak každé jednotlivé lidské osobnosti.

Na počátku Komenského záměru o otázky výchovy a vzdělávání člověka stál záměr usnadnit školám, tj. žákům i učitelům v nich, cestu ke vzdělání a k duchovnímu rozvoji budoucích osobností, budoucích vzdělavců, tedy lidí, kteří budou jednou ve společnosti hrát vůdčí roli. Usnadnit znamenalo pro Komenského najít takové nástroje vzdělávání, aby probíhalo příjemně, rychleji a s co nejmenší námahou, vynaloženou jak učiteli, tak žáky. Komenský však od počátku svých didaktických úvah počítá pro každého lidského jedince s celoživotním programem vzdělávání a sebezdokonalování, dnes bychom mohli říci s celoživotní cestou za ideálem harmonicky rozvinuté lidské osobnosti. To zahrnuje aktivní a harmonicky vyrovnaný vztah k věcem (ke světu), k lidem a k Bohu.

To už se ocitáme u pansofie a pomalu se dostáváme ke všenápravným koncepcím Komenského. Pansofie, spíše všeobecná moudrost než vševěda, je v jeho pojetí takový racionální výběr vědění, který má člověku umožnit žít v oněch právě zmíněných ideálních vztazích k věcem, k sobě navzájem a k Bohu. Komenský jako bytostný pedagogický optimista věřil, že dokonalé vzdělání, správná výchova a dobře zvolený soubor toho, co člověk potřebuje znát a vědět, povedou k odstranění všech nedostatků, jimiž trpí lidští jedinci i celá lidská společnost, že za pomoci takového vědění lze napravit vše, co se v průběhu lidských dějin pokřivilo a pokazilo. Nechme teď stranou, nakolik je to utopie a nakolik se utopické rysy Komenského všenápravných záměrů liší od „klasičtých“ utopií starších myslitelů, jako jsou zejména Th. Morus nebo T. Campanella. Důležité teď pro nás je, že nápravu člověka a společnosti vidí Komenský jako *nápravu lidských věcí*.

Co jsou pro Komenského lidské věci? Už jsme to naznačili onou trojicí vztahů člověka k věcem, k lidem a k Bohu:

vzdělání, správa věcí veřejných a náboženství. Podaří-li se lidstvu dovést tyto tři určující složky života do ideálního – původního neporušeného – stavu, nastane všeobecný mír, neboť již více nebudou příčiny k rozporům, a tudíž ani k válkám a k žádnému jinému násilí. Vždyť vzdělání znamená poznání pravdy, a osvojí-li si všichni lidé pravdu, ztratí důvody k jakýmkoliv sporům. K tomu je ovšem třeba umět všem všechno vysvětlit tak, aby se každý dobral skutečné pravdy, a s takovou přesvědčivostí, že proti takto získané pravdě nikdo nebude mít co namítat; splnění tohoto úkolu očekával Komenský od své pansofie. I z tohoto zjednodušeného výkladu je zřejmé, že si Komenský nevytyčoval cíle právě snadné. Právě tak by vůbec nebylo snadné pokusit se vysvětlovat, z čeho pramenily jeho optimistické představy o tom, že je možno takovou věc s úspěchem podniknout, třebaže je zřejmé, že jej k tomu vedlo zejména jeho hluboce prožívané křesťanství. Snad je ale patrné, že při nápravě věcí lidských měla v Komenského pojetí sehrát zásadní roli pansofie, tudíž vzdělání, vedoucí všechny lidi ke kompetentní představě o světě, o správě veřejných věcí a o Bohu. Tím se vracíme zpět k úloze vzdělanosti v životě člověka. Komenský, jak už bylo řečeno, jednoznačně požaduje, aby se člověk vzdělával po celý život. Nijak proto nepřekvapí, že součástí klíčového díla o všenápravě – *Obecné porady o nápravě věcí lidských* – je také samostatná (čtvrtá) část věnovaná výchově a vzdělávání, *Pampaedia* (Univerzální výchova). Ta předkládá Komenského představu lidského života rozděleného podle věku na osm na sebe navazujících škol: škola zrození, útlého dětství (zvaná též klín mateřský), dětství, dospívání, mladosti, dospělosti, stáří a smrti. Pro každý stupeň pak určuje vhodný výchovný a vzdělávací obsah.

Informatorium školy mateřské, v latinské verzi *Schola infantiae* (tedy doslova „Škola nemluvněčího věku“) a v německé *Informatorium maternum, der Mutterschul* (kde je proti prvotní české verzi opakováním – maternum, Mutterschul – mateřská role ještě zdůrazněna), patří mezi velmi oblíbené a poměrně často vydávané spisy svého autora. Sám Komenský mu také zjevně přisuzoval velký význam; kromě důvodů pedagogických – zásadní role předškolního věku při formování člověka – nasvědčuje tomu i jinak neobvyklá skutečnost, totiž že Komenský sám zpracoval *Informatorium* ve všech třech jazycích, jimiž psal, tedy česky, německy a latinsky.

Prvními Komenského pedagogickými, či didaktickými, pracemi jsou učebnice, nejstarší, o níž máme zprávu, je dnes ztracená příručka patrně latinské gramatiky, vydaná údajně v Praze r. 1616. Spolu s českou verzí *Didaktiky* tak patří *Informatorium* (rovněž ve své české verzi) k prvním teoretickým pedagogickým spisům Komenského. Shodou okolností mají obdobný osud. Jejich vznik spadá do doby odchodu Komenského z vlasti a do počátků exilu, to znamená do přelomu 20. a 30. let 17. stol. Až do poloviny 19. století existovala obě tato díla pouze v rukopise, od té doby však jsou obě vydávána a překládána do řady jazyků (nejenom evropských).

Z výše uvedeného nástinu Komenského představ o nápravě věcí lidských je již patrné, že výchova a formování člověka jsou celoživotními Komenského tématy. Tématy, která časem krystalizují, procházejí vývojem a především jejich pojednávání postupně nabývá na hloubce autorova pohledu a získává dokonalejší strukturu. Od původního záměru usnadnit školní vzdělávání, učinit je příjemnějším, možno

řící i zábavnějším, dostává se Komenský zákonitě i k problémům výchovy a hledání cest k vývoji harmonické lidské osobnosti. K tomu ovšem nestačí „klasická“ školní léta spojená s dětstvím a raným mládím člověka, k takovému cíli je třeba směřovat po celý život; Komenský tedy prohlásil celý život za školu, hledal pro toto celoživotní vzdělávání vhodnou strukturu a pro jednotlivé etapy odpovídající náplň. Předškolní stupeň, a to včetně prenatálního stadia, představuje v této stavbě základ, od nějž se odvíjí úspěch všech vyšších stupňů.

Obecná porada o nápravě věcí lidských svědčí (mimo jiné) o Komenského směřování k větším literárním celkům, k stále propracovanějším systémům a o snaze sdělit čtenáři co nejvíce na stránkách jednoho díla (pokud jde o *Obecnou poradu*, těžko lze už mluvit o jedné knize). Tomu přestal vyhovovat záměr sepsat řadu „informatorií“ o jednotlivých stupních škol. „Mateřskou školu“ *Informatoria* dělí Komenský v *Pampaedii* na školu zrození a školu útlého dětství. Avšak i v *Pampaedii* zůstává silný důraz na raný lidský věk. Stále platí, že první věk hraje rozhodující roli v rozvoji člověka, že vjemy a návyky z tohoto období jsou základem pro to, v jakou osobnost člověk vyroste.

Mezi *Informatoriem* a příslušnými pasážemi *Pampaedie* jsou určité rozdíly, ten nejpatrnější záleží v tom, že v *Informatoriu* vychází Komenský od obsahu výchovy a vzdělávání předškolních dětí a každé téma pak dělí do vhodných pododdílů pro jednotlivé roky; v *Pampaedii* naopak dělí předem školu útlého dětství na šest tříd (novorozenecká, kojenecká, žvatlání a prvních krůčků, mluvení a vnímání, mravů a zbožnosti a konečně třída společného zaměstnávání) a každé z nich stanovuje, čím by se v ní měly děti zabývat a co by si v ní měly osvojit. Co ale stále zůstává, je autorovo

pochopení pro svět dítěte, důsledný postup od jednoduššího ke složitějšímu, a nakolik je to možné, od známého k méně známému a neznámému. Komenský klade na dítě požadavky přiměřené jeho věku, jeho schopnostem vnímání a reakce na podněty okolí. I nejmenší děti jsou zvány k aktivnímu přístupu ke všemu, co si mají osvojit, nezastupitelná role přitom náleží hře. Dítě je Komenskému rozumným tvorem, tudíž se s ním má tak jako s rozumným tvorem zacházet. Což ovšem vedle přiměřeného respektu k osobnosti dítěte také znamená, že je třeba dítěti bránit v konání věcí nerozumných, a to i tvrdšími výchovnými prostředky tam, kde dobrý příklad nebo domluva nepostačí. Neboť tak jako je první věk člověka rozhodující pro získávání poznatků, pro učení, tak je rozhodující i pro odnaučování nežádoucích návyků.

Leccos z Komenského požadavků na výchovu předškolních dětí bude dnes řada čtenářů považovat za přemrštěné, příliš náročné na kázeň při některých výchovných činnostech, někde i za zbytečné strašení dětí. Na druhé straně ovšem argumenty, o něž Komenský opírá např. své požadavky na ukázněnost, rozhodně nepostrádají působivost a stojí za to o nich uvažovat. Jeho koncepci celoživotního vzdělávání však nelze upřít promyšlené základy a solidně vybudovanou stavbu. Předškolní etapa formování člověka má v ní své pevné místo a svět dětských možností a schopností Komenský plně zapojuje i do procesu toužené nápravy lidských věcí, jež má člověku umožnit, aby žil v harmonické shodě s přírodou (se světem), se sebou i s ostatními lidmi a s Bohem.

Martin Steiner

Z literatury

- Čapková, D.: *Předškolní výchova v díle J. A. Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*, Praha 1968
- Čapková, D.: *Pojetí vzdělání jako celoživotního procesu v díle Komenského*, Pedagogika 20, 1970, s. 703nn.
- Čapková, D.: *Některé základní principy pedagogického myšlení J. A. Komenského*, Praha 1977
- Čapková, D.: *Myslitelsko-vychovatelský odkaz Jana Amose Komenského*, Praha 1987
- Havránek, B.: *Příspěvek k stylové diferenciaci českých spisů Jana Amose Komenského*, Slovo a slovesnost 31, 1970, č. 4, s. 306nn.
- Nováková, J.: *The Idea of School of Infancy*, Acta Comeniana 4 (XXVIII), 1979, s. 407nn.
- Uhlířová, J.: *Role hry v Komenského pedagogické koncepci*, Praha 2003